

УДК 811.161.27366.58:
821.161.2.09 – 1(092) “19”
Ш 18

Олег ШАЛАТА

**ГЛОТОХРОНОЛОГІЯ
ПАРОНІМІЧНИХ ДІЄСЛІВНИХ ФОРМ
У ПОЕЗІЯХ МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА
І ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

У статті зроблено спробу порівняння, інтерпретації, лінгвістичного датування засобами компаративістичного методу низки паронімічних форм (3 ос. одн. ітеративів з основою теп. ч. на -ай-, рефлексивів, димінутивних форм супинів і герундіїв) у поезіях “Русалки Дністрової” та “Кобзаря”. Проаналізовано використання паронімів і зразків поетичної романтизації й етимологізації на прикладі поезії М. Шашкевича “Згадка”. Розкрито умотивованість стилістично-семантичного ужиття архайчних дієслівних форм, висвітлено контекстуальні проблеми історичних взаємостосунків літературного та народно-розмовного функціональних стилів мови.

***Ключові слова:** “Кобзар”, “Русалка Дністровая”, глотохронологія, романтизм, паронімія, паронімазія, гіпокорисний вислів, лінгвістична компаративістика.*

Постановка проблеми. Логіка історії минулого тисячоліття, засвідчена послідовністю “Відродження – Реформація – Просвітництво – Романтизм – Модернізм”, змушує шукати передумови кожної з цих епох у попередній. Їх дослідник-філолог повсюдно зустрічається з надміром матеріалу та потребою його інтерпретації, оскільки абсолютною універсальною цих епох була проблема “мови і нації”, що повсякчас каталізувала взаємини мови народної та літературної.

Із усіх регіонів світу саме в романо-германських суспільствах Європи сформувалися у XVIII ст. ті необхідні умови, що уможливили

розвиток порівняльно-історичного мовознавства (компаративістики), специфічні методи якого були синтезом новітнього та древнього досвіду (греко-латинської, арабської, гебрійської, санскритської й інших філологічних традицій). Для порівняння живих мов із давніми, збереженими лише на письмі, необхідні архаїзми й історизми. Оскільки їх носіями завжди було найстарше покоління, то цей “компаративістичний попит” добре умотивовує наукове зацікавлення фольклористикою пре- та ранньоромантичними письменниками. Парадоксально, але найкраще народну творчість зберегли не панівно-імперські нації з довгою літературною традицією, а поневолені провінційні народи з літературно необробленими мовами: у цім контексті варто згадати віднайдену й видану 1763 р. Дж. Макферсоном давню кельтську поезію (нібито з III ст.) чи виявлений 1817 р. Я. Ганкою “Краледворський рукопис” старочеською мовою (нібито – з X ст.), котрі – як і “Слово о полку Ігоревім”, “Велесову книгу” чи російські “былины” – іноді вважають містифікаціями.

Актуальність статті визначається її тематичним відношенням до “вічних книг” України й обґрунтовується її шевченкознавчим аспектом (у світлі 200-літнього Шевченкового ювілею), оскільки багато граматизмів тексту “Русалки Дністрової” розглядаються у контрасті з їх відповідниками у мові “Кобзаря”.

Аналіз досліджень і публікацій із проблеми. Радість від з’яви народної літератури в Україні М. Шашкевич так виражає у “Передслів’ї”: “Зволила добра доля появитися і в нас збіркам народних наших пісень” (реферуючи праці І. Котляревського, М. Максимовича, М. Цертельова). Саме жива народна мова казок і пісень із її древніми граматичними формами, а не нормалізована літературна, була пожаданою сировиною для компаративістики, напрацювання якої сприяли політиці об’єднувчих рухів у час романтичної “весни народів” – пангерманізму, панкельтизму, панславізму і под. “Початок спеціального вивчення фольклору пов’язаний з розвитком преромантизму і романтизму, з ідеєю народності” [8, 33]. Творчість Шевченка та Шашкевича її відображає так само геніально, як і творчість Роберта Бернса, який, за словами Байрона, був найпершим із поетів-романтиків і поетична мова якого так само далека від літературної, як і мова поезій “Русалки Дністрової”. Власне, якщо рання збірка поезій

Бернса (1786) була чи не першою, написаною народно-розмовною мовою, і знаменувала початок епохи Романтизму, то видані півстоліттям пізніше “Русалка Дністровая” (1837) і “Кобзар” (1842), мабуть, увінчали ту епоху. Проблеми з фонетикою, правописом і граматичними нормами не були тоді виключно українськими: скандинавські національні літератури, зокрема, шведська та норвезька, у такій самій “азбучній війні” легалізували свою національну вимову й реформували орфографію. Саме тоді, у час творчості класиків норвезької народної літератури Б. Бьорнсона, Г. Ібсена, К. Кнудсена, Норвегія – після 400-літнього бездержав’я у складі Данії – “переживала такий підйом у літературі, яким за цей період не може похвалитися жодна країна, окрім Росії” [7, 81]. Як і в Україні, у Норвегії патріотичне зацікавлення рідною історією зумовило збирання й видання фольклору: переломним моментом у справі онароднення норвезької літературної мови (фактично – данської) була поява 1841 р. збірки народних казок в обробці П. Асбьорнсена (P. Asbjørnsen) і Й. Моу (J. Moe).

На зміну Просвітництву, що завершило вік неокласицизму, органічно прийшла епоха людино- і природолюбства – Романтизм, яка, однак, протривала недовго – до середини XIX ст., коли її знекровило засилля промислово-технічного буму. Його вплив можна порівняти із впровадженням у сьогодення Інтернету, що спричинило інформаційне перенасичення і, отже, знецінило роль друкованих книг. В економічно та політично відсталій Україні умови Просвітництва і Романтизму проіснували довше, ніж у Західній Європі, де їх викоренила індустріальна революція. Міжнародна рецепція української мови і культури творилася тоді, мовлячи іронічними Шевченковими словами, “як німець покаже”. І йому, й авторам “Русалки Дністрової” йшлося не так про винятковість української мови серед слов’янських “побратимих” мов, як про її рівноправність. Хоча тоді вважалося, що правітчиною індогерманців була Німеччина, сьогодні визнано, що індоєвропейська батьківщина охоплювала й українські степи: “Розпад протоіндоєвропейської мови на низку діалектів відбувся... не пізніше 3 000 років до Р.Х., коли автентичні її мовці почали мігрувати з південно- чи центрально-східної Європи” [12, хі]. Це вони полишили “високі могили – нашу славу”, символізм яких і до “Русалки”, й до “Кобзаря” перелинув із фольклорних джерел і, як це

не фантастично, західноєвропейський термін “романтизм” українцеві відлунує “реалізмом”, бо, хоч-не-хоч, стосується розуміння історичних реалій його краю.

Мета статті – за допомогою компаративістичного методу розкрити механізм граматичної інтерпретації лексико-морфологічних труднощів у поетичних текстах “Русалки Дністрової” й “Кобзаря” на прикладах явищ паронімії та визначити їх глотохронологічний статус.

Ранні праці з індоєвропейської компаративістики часто ігнорували дані української мови, бо ніхто з європейських лінгвістів її добре не знав, а про [спільно]слов'янську мову судили переважно з мов книжних (старо- й церковнослов'янської, (велико)російської, відчасти – сербської, чеської та польської). Українську мову називали “малоруська”, “руська”, “руснацька”, “рутенська”, “русинська”... Ці паронімічні назви перелічує О. Білецький у передмові до фотокопії “Русалки Дністрової”, виданій 1950 р., згадуючи ще – як синонімічну – назву “ілірійська [мова]”. Цікаво, що А. Кримський в “Історії Туреччини” (1924), цитуючи латинське джерело про мови при дворі Сулеймана Пишного, вказував, що третьою за популярністю, після турецької й арабської, була слов'янська “лінгва франка” – “ілірійська мова, якою найчастіше користуються яничари і яка за будовою [тут: “*que copia sua omnes... linguas excellere judicatur*” – радше, “яка багатством”. – О.Ш.]... перевершує всі інші мови на світі” [3, 404].

Мовлячи про об'єктивні чинники Романтизму, не можна не сказати і про певні суб'єктивні, мікрокосмічні. Популярне пояснення романтизму як вираження на письмі романтичних почуттів автора має, принаймні, одну гностичну слабину: як слід розуміти “романтичне почуття”? У пересічному вимірі, це – почуття новизни слова чи думки: проникнення в історію рідного слова, що мало місце у добу становлення порівняльного мовознавства та преромантизму, велико спричинилося до цього дійсно інтернаціонального почуття. Англійський поет-преромантик Томас Четтертон (1752 – 1770) під його впливом написав свій шедевр “*Aella*” та низку есеїв середньовічною англійською мовою. У його час учена Європа відкрила для себе давньоіндійські та давньоіранські писемні пам'ятки, що дало поштовх індоєвропейстиці

та сприяло романтизації почуття від рідного слова, якому, виявляється, не одна тисяча літ. Один із “трійці” “Озерних поетів”, Семюел Колрідж (1772 – 1834) створює поему “Крістабел” у ритмомелодиці чергування довгих і коротких складів, характерних для давньоанглійської та згублених сучасною англійською мовою.

У літературах сучасними романо-германськими мовами до паронімії вдаються зрідка, оскільки морфологічні втрати у цих мовах утруднюють такі утвори. За балансу уживання паронімів у “Кобзарі” й “Русалці Дністровій”, остання більшою мірою, ніж текст відцензурованого у Санкт-Петербурзі “Кобзаря”, віддзеркалює архаїку української народної мови двохсотлітньої давнини. Однак, якщо зважити на значно повільніші, ніж у західній Європі, темпи суспільного й мовного розвитку колоніально-кріпацької України, можна сміло шукати у писаннях “Руської Трійці” явища значно древніші XIX ст., часто – старо- і навіть праслов’янські атавізми. Уже в першому реченні – “*Судило нам ся послідним бути*” – маємо індоєвропейської давнини рису: зворотний займенник “ся” ще є повноправною лексемою, а не морфемою у складі рефлексивів сучасної літературної мови. У “Русалці Дністровій” засвідчений увесь його паронімічний ряд, разом із алофонними (аблаутованими) формами: “*свій, себе, собі, си, ся, се*” (Добуш питає: “чи *се* кажеж добувати”). Останні – це редуковані (ослаблені) форми непрямих відмінків (ст.сл. *ся*, З. в.): якщо реконструювати архетип структури цього безособового речення, то вона матиме такий вигляд: “[Воно] *судило себе* [нам]” (“*себе*” – у функції прямого додатку, тобто – у З. в., “нам” – непрямий додаток у Д. в.). Сучасна українська народна мова зберігає ослаблені (ненаголошені) форми “ся” (“*себе*”, З. в.) і “*си*” (“*собі*” < “**себі*”, Д. в.), що рясно засвідчені у “Русалці”: “Прийшов Роман додомочку,.. Та й *гадає си* думочку”; “*Сестра*, бідна, *ся дивує*. Серце їй *ся крає* з жало”. Про їхню архаїку свідчать дані компаративістики. Зворотні дієслова у германських мовах розвинулися ще у дописьменну епоху і сьогодні – завдяки інкорпорації займенників *mik* (нім. *mir* “мене” у 1 ос. одн.) та (*sik* нім. *sich* “себе” у решті особах) – мають вигляд простих дієслів: ісл. *kallask* (< *kalla sik*) “зватися, англ. *to call oneself*”, норв. *kalles* “т.с.”; ісл. ек *lukumk* “я замикаюся, I *lock myself, Ich schließe mich*”). Оскільки йдеться про початок нашої ери та про

уже фіксоване місце постпозитивної енклітики “*sik*” (до того ж – розширеної часткою *-ge*: прагерм. **se-ke* < **se-ge*, пор. укр. “дай *си* ж на стрим!”), то ясно, що стан ужиття рефлексива “*ся, си*” в “Русалці Дністровій” первинний, – той, що “збережений в індоіранських та балтійській мовах, та у гомерівській греці” [5, 343]. Вагання існують хіба щодо того, чи згадані суфіксовані зворотні займенники були приєднані у формі знахідного (*mik, sik* = нім. *nich, sich*, ст.сл. > укр. “*мя, ся*”), а чи давального відмінка (*sér, mér* = нім. *mir*, ст.сл. **ми, си**, укр. “*ми, си*”). Це тим примітніше, що для вираження медіально-зворотного значення (дії для себе) в українській народній мові упереміш вживають форми давального (“*бою-сі*”, “*здає-сі*”) замість знахідного (“*бою-ся*”, “*здаєть-ся*”) відмінка.

Інший приклад архаїчного ужиття займенника “*ся*” маємо у третій строфі поезії “Згадка”: “Гай *ся* на честь гарної Лади Пінням дівиць *розлягав*”. Згідно з нормами сучасної літературної мови таке ужиття неправильне, однак у мові народній воно – звичайна річ, бо успадковане з мови діда-прадіда (індоевропейський атавізм). Сучасною літературною мовою цей дворянок звучав би так “Гай *розлягався* дівочим співом на честь гарної Лади”. Понад те, модерний стиліст волів би ще раз переформатувати цей рядок: “Гаєм *розлягався* дівочий спів на честь гарної Лади” – із заміною підмета на обставину, а додатка на підмет, цебто – з переміною дієслівного стану (є бо: “буйна радість *розляглася* піснюю по степах”, тобто – “*степом розляглася...*”). Можна зрозуміти, з якими труднощами зустрічається редактор Шашкевичевих писань у ХХІ ст. Паронімічний ряд: “*ся розлягає*” / “*розлягаєся*”, “*лягає*”, “*налягає*”, “*улягає*” і т. д. демонструє розмаїття префіксальних форм і спричинені ним лексико-семантичні відмінності, однак у поезії “Згадка” форма 3 ос. одн. “розлягат” – “Понад Дністра берег крутий Гамор галич *розлягат*” – звучить загадково. По-перше, ця форма суфіксально тотожна попереднім (“*розлягат*” = “*розлягаєся*”), однак фонетично ідентична супінові, хоча його ужиття тут неможливе, бо виражається дія присудка, яка, до того ж, римується з аналогічним присудком такого речення: “Понад Дністра берег крутий Гамор галич *розлягат*, Там сум душу хапле лютий, В безвість гадка *пропадат*”. По-друге, ці дві форми – виняткові у всій “Русалці” (у тій же

“Згадці”, щоправда, є ще дві: “Щастя, гаразд з-під могили Гомоном лиш *залітат*; Як слов’яни колись жили – Журна думка лиш *згадат*”, і п’ята – у поезії “Олень”: “Ходить Олень з красними рогами,.. Горі, в листя *спинат* тонке горло”), причому, усі – з вокабуляру М. Шашкевича. По-третє, вони не можуть розглядатися інакше, як фонетично ослабленими варіантами відповідних граматичних дієслівних форм 3 ос. одн. презенса індикативу:

“*спина*[+ε+]*m*[+ь\ъ]”, “*розляга*[+ε+]*m*[+ь\ъ+\|с\я\]”,
 “*пропада*[+ε+]*m*[+ь\ъ]”, “*згада*[+ε+]*m*[+ь\ъ]”
 “*заліта*[+ε+]*m*[+ь\ъ]”.

Ідеться про ітеративи з основою презенса на *-йа-*, тобто похідні неозначеного недоконаного виду від первинних форм означеного: “с-пин-*ай-е-[-ть]* < пн-*е-[-ть]*, роз-ляг-*ай-е-ть-ся* < роз-ляж-*е-ть-ся*”, etc. Які б закінчення презенса ці форми не відображали – старослов’янське з “йором” (“*пропадаєт-ь*”), чи давньоруське з “єром” (“*пропадаєт-ь*”) – відомо, що зникнення кінцевого *-т-* спостерігається вже в найдавніших слов’янських писаних пам’ятках спорадично, а після падіння редукованих у XII – XIII ст. – регулярно. Найкраще ілюструє це явище найчастіш уживане дієслово “*є*” (“что *є* воля б̃ жия”). Українська народна мова у дотриманні відкритості складів відкинула глухий зубний *-т-* у 3-й ос. дієслів недоконаного означеного виду: (“*бере, везе, несе, жене*”), а пізніше – за аналогією – й інших видів: “*возить, носить, гонить*” > “*возе, привозе, носе, гоне, любе, приходе*” і т. д. У розглядуваних паронімах ужито перфектовані префіксами дієслова з основою презенса на складний суфікс *-aje*: як можна судити, явище паронимазії цього “*-je-*” суфікса та кореневого “*-ε-*” форми 3-ї ос. одн. дієслова “бути” (ст.сл. *ієсть*) посприяло утраті кінцевого *-т-* й у згадуваних ітеративах: “*прилітаєт[ь]*, *пропадаєт[ь]*” > “*прилітає, пропадає*”. Ненаголошене кінцеве “*є*” у народній мові, урешті, також виявилось непотрібною морфемою та скорочені форми “*приліта, пропада, гада, гуля*” сьогодні є літературними. У “Русалці” їх нема (йдеться про основи на *-aje-*), зате у Шевченка кобзар співає: “*Літа* орел, *літа* сизий Попід небесами; *Гуля* Максим, *гуля* батько Степами-

лісами. Ой *літає* орел сизий, А за ним орлята; *Гуля* Максим, *гуля* батько, А за ним хлоп'ята” (“Гайдамаки”). Про зникнення флексії *-ть-* А. Кримський зауважував, що “це те ж явище, що вже у XI віці цілком встановилося” і “стяжіння *ae* в *a* так само було тоді в повному ході; наприклад, “бува” і “отьбува” [“буває” й “відбуває”. – О.Ш.] – Ізборник 1073 року, умлькаа [“вмовка”. – О.Ш.] (< “умолкаеть”) – Слова Григорія Богослова XI віку” [3, 265]. Тобто Шашкевичеві форми з *-m-* є “етимологічнішими”, а тому первиннішими, проте їх ужиток продиктований ще й вимогами ритмомелодики вірша “Згадка”: звучання наголошеного довгого “*-ā-*” основ на *-aje-* – “залім’ā” і “згад’ā” (правописно, “згадаа” як щойно згадане “умлькаа”) – відчувалося – ще й у відкритому кінцевому складі – на якусь долю мори занадто тривалим, тож форма з *-m-*, яке закривало склад, покращувала ритмічну чіткість віршованого розміру: “залім’ām” і “згад’ām”. Це, вочевидь, перехідна фонетична форма від старослов’янських “за-ліьтаість”, “оу-гадаість” до Шевченкових “*Літа* орел” і “*Згада* козак гетьманщину, *Згада* та й заплаче!” (“Тарасова ніч”). Зникнення *-je-* основи теперішнього часу перед *-m-* у 3 ос. одн. (іноді й у 2-й: пол. “*kochasz*” – “коха-*je-*ш”) можна пояснити її ослабленістю у закритому ненаголошеному кінцевому складі: як зрозуміло, в інших формах презенса морф *-je-* уцілів завдяки відкритості їх кінцевих складів: “заліта-*j-*у, заліта-*je-*мо, заліта-*je-*те”.

Зважаючи на індоєвропейську древність основ на *-aj-* і на той, звісно, невідомий Шевченкові та Шашкевичеві факт, що навіть латинська і готська мови втратили його ще в дописемний період (лат. **aestim-aj-*о “оцінюю” > *aestim-*о > фр. *je estim-*е, англ. I *esteem*; гот. **salb-aj-*о “умащаю” > англ. I *salv-*е, нім. Ich *salb-*е), не можна не віддати шану інтуїції, “архетипному” світовідчужанню обох українських геніїв щодо історичної й естетичної величі, славетності їх рідної мови, не згадати вдячно їхню боротьбу за надання їй статусу самостійності та рівноправності, урешті, державності.

Слід підкреслити, що паронімія є прадревнім способом граматичної розбудови, у першу чергу – системи дієслова: особові й безособові (інфінітиви, дієприкметники, дієіменники) форми дієслова у всій парадигмі їх відмінювання є паронімами.

Підвидом *паронімії* є *поліптот*: цей термін визначає явище повторення слова у властивих йому граматичних формах: “суєта суєт”, “ пісня пісень”, “свій до свого по своє”, “ся, си, сі”, “любив, люблю й любитиму”. Поліптот – улюблений прийом народної оповіді, частий він і в “Русалці Дністровій”, наприклад:

*“Подивлюся у долину:
Долів, долів, долинами
Ідуть турки з татарами.
Межи ними віз кований,
А в тім возі Михай лежить,
Порубаний, постріляний.
Капле кровця у кирницю,
З кирниченьки річка тече,
А над річков ворон криче.
Михаєва мати плаче...”* і т. д.

Термін “паронім” був запроваджений Аристотелем (“Категорії”) на позначення похідних слів (у тім числі – дієслів). Пароніми можна пояснити як однокорінні (чи одноосновні) слова з різною афіксацією (морфологічним розширенням), тоді як синоніми – це слова близькі за значенням (семантикою), але не конче однокорінні: паронімічний ряд “*життя, жите, житіє, жице, житуха, житва, жизня, жисть, житьба*” є, разом з тим, і синонімічним, проте, синонімічний ряд “*життя, існування, буття, екзистенція, перебування*” не є паронімічним. Критерій першого – фонеморфологічний, другого – семантичний. Власне на цій частковості ґрунтується ужиття паронімів-синонімів у поезії М. Шашкевича: “*гомотіти (гомотів, згомотіла, загомотів: гомін, гамір)*”.

Народно-розмовна мова розвивається за відмінними від літературної законами, які без усебічного аналізу важко сформулювати. Відмінності між ними найперше виявляються у фонетиці й морфології – саме через них, відображених фонетичним правописом, імперський уряд і заборонив друкувати “Русалку Дністрову”. Відомо, з яким сарказмом прокоментував це І. Франко: “...найтяжче елементарне нещастя, яке він [Бог – О.Ш.] зіслав на галицько-руську літературу, се суперечка – ні, боротьба о етимологію і фонетику. Від самого початку нашого літературного відродження, від “Русалки”

Шашкевича... Ідеї, форму вислову, стиль, мову, все ми занедбали за тою боротьбою о букви..." [9, 150]. Шевченків "Кобзар" цензура дозволила друкувати лише етимологічним, наближеним до офіційного російськомовного, правописом.

Одним із найпоширеніших зразків народно-розмовної (фонетичної) та літературної (етимологічної) параномазії є складний суфікс "*-еньк-/оньк-*", у якому м'який носовий *-нь-* дисимілюється перед гортанним змичним *-к-* до "йотації" – "*-ейк-/ойк-*" і тому широко вживається для асонансного параномазійного римування. Ось приклад з "Русалки": "Пішла княгино*йка*, Пішла Горпино*йка* До городей*ка* Білими ножей*ка*ми; Ріже барвінок Собі на вінок Білими ручей*ка*ми. Прийшла до неї Матіно*йка* єї: – Що робиш, дитино*ко*? – Ріжу барвінок Собі на вінок На свою голово*йку*. Ой чи ж я тобі, Моя матіно*ко*, Не була вигідней*ка*, Що ти м'я даєш, Ти мя силуєш? А я ще молодей*ка*, Не дуже розумней*ка*...". У Шевченка – це завжди етимологічно прозора форма: "Пошли ж ти їй долю – вона молодень*ка*...".

Стилістична роль параномазійних форм із суфіксом *-еньк-/оньк-* визначається його димінутивним характером (зменшувально-пестлива емоційність). З історико-морфологічного погляду, це складений з двох – прикметникового *-ен-* та іменникового *-ьк-* – суфікс, древність якого засвідчує аналогічний литовський *-inĩnk-* [6, 290]. Із першим утворені дієприкметники пасивного стану минулого часу (третя форма германських сильних дієслів (англ. know-*n* "зна-*n*-ий", do-*ne*, нім. ge-*ta-n* "ді-я-*n*-ий"), від яких походять слов'янські іменники-герундії, як-от, укр. "знання, діяння, співання" (у "Русалці" – *піння, ділання, женихання, ладкання*, etc.). Димінутивний різновид герундія, утвореного від пасивного дієприкметника з суфіксом *-т-* ("про-жи-*т*-ий: про-жи-*т*-тя, ши-*т*-ий: ши-*т*-тя"; з ним утворені пасивні дієприкметники романських мов і слабких дієслів німецької мови: лат. sū-*t*-us "ши-*т*-ий"; див. нижче), представлений у "Русалці Дністровій" значно розмаїтіше, ніж у "Кобзарі", часто в паронімічному контексті: "А дівчиноньки шитоньки шили".

Як відомо, латинський герундій – це той самий віддієслівний іменник, що й інфінітив, тільки має відмінки: цікавими у цім контексті є українські народні форми "*спатоньки, їстоньки*,

шитоньки”, що функціонують як прямі додатки (тобто, у З. в.): “Чи кажеш ми жени*тоньки*, Чи кажеш ми тужитоньки?”, “Казав єї стелитоньки Білі перини”... Можна припускати тут синонімічну паронімію герундіїв “*шитення-шиття, житення-життя*” і супінів “*шить\ь, жить\ь*”, яка зумовлює часту їх взаємозаміну в народних гіпокористичних висловах (“формулювання емоційно забарвленої думки за допомогою димінутиву” [4, 229]). Читаємо у Шевченка: “Серце моє трудне, Чого ти бажаєш, що в тебе болить? Чи пити, чи їсти, чи *спатоньки* хочеш?”.

Сумнівно, аби М. Шашкевич без філологічного умислу вживав у тій самій поезії однокорінні й синонімічні, але різні морфологічно слова, як-от “*гомотіти*” і “*гомоніти*”, “*густити*” і “*гудіти*” тощо. Наприклад: “А руськими сторонами // Дзвін вічовий *гомотів*... Нині думка йде сумненько, Темним лісом *гомонить*” (“Згадка”). Обидва ці патронімічні дієслова – деномінативи від основ іменників “*гомі-т*” (Р. в. “*гомо-т-у*”) і “*гомі-н* (Р. в. “*гомо-н-у*”), які, своєю чергою, є похідними від іменника “*гам*”, розширеними суфіксами суфіксами *-*то-* і *-*по-*. В індоевропейській мові ці суфікси були функціональними дублетами і досі залишаються такими в дієприкметниках минулого часу пасивного стану сучасних романо-германських мов: у німецькій з першим утворені такі дієприкметники від слабких дієслів (*ge-schnit-t-en* “\з-\тя-т-ий”), а з другим – від сильних (*ge-gebe-n* “\з-\да-н-ий”). В англійській та українській мовах частотність їхнього ужиття однакова. “Різновій обох дієприкметників в українській розмовній мові є пережитком із часів... заміни старих основ новими: “мну > мнутий, мнятий, мнений; жну > жатий, жнений; тну > тятий, тнений, дру > здертий (нім. *ge-zerrt*), драий (англ. *to*rn)” [10, 93].

Слід гадати, такими роду паронімами поет мав на меті продемонструвати лексико-морфологічне багатство української мови, що в його добу недооцінювалося науковцями Європи та Росії. Адже в російській мові згадані лексеми не збереглися, тоді як в українській побутують деривати ще й з іншими суфіксами: “*гамі-р* (*гамо-р-у*)”, “*гам-з-а* (*гам-з-и*)” тощо [1, 465]. У поезії “Згадка” М. Шашкевич уживає й лексему “*гамір*”, і синонімічну їй “*гомін*”: “Понад Дністра берег крутий *Гамор* галич розлягат”; “Щастя, гаразд з-під могили *Гомоном* лиш залітат” [11, 49].

В останньому прикладі лексема “гаразд” може бути прислівником, модифікатором обставини місця “з-під могили” та присудка “залітат”: редакторська кома після підмета “щастя” видається спірною, бо тоді маємо два однорідні підмети “щастя” і “гаразд”, але присудок залишається у 3 ос. одн. (“Щастя, гаразд... залітат”), тоді як решта чотири зі згаданих п’яти дієслівних форм цього типу наведено у 3 ос. одн. (“Як слов’яни колись жили – Журна думка лиш згадає”, etc.). Т. Шевченко у “Кобзарі” вживає лексему “гаразд” винятково як прислівник: “Не вміють Вас і помиловать гаразд!” (“Попи й царі”). Ця інтерпретація, уважаємо, гармонізує з тим глибоко романтичним стилізмом, про який уже мовилося в контексті символіки реалії-могили. Її історичність у Шашкевича проглядається у сиву давнину крізь оспівану Шевченком добу козаччини.

Література

1. Етимологічний словник української мови : в 7 т. – Т. 1. – К. : Наук. думка, 1982. – 632 с.
2. Кримський А. Твори : в 5 т. – Т. 3 Мовознавство. Фольклористика. – К. : Наук. думка, 1973. – 512 с.
3. Кримський А. Твори : в 5 т. – Т. 4 Сходознавство. – К. : Наук. думка, 1974. – 640 с.
4. Літературознавча енциклопедія : в 2 т. Т. 1. – К. : ВЦ “Академія”, 2007. – 608 с.
5. Мейе А. Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – 512 с.
6. Мейе А. Общеславянский язык / Пер. с франц. – М., 1951. – 492 с.
7. Стеблин-Каменский М. История скандинавских языков. – М., 1953. – 340 с.
8. Фольклористика // Краткая Литературная Энциклопедия : в 9 т. Т. 8. – М., 1975. – 1135 с.
9. Франко Іван. Зібрання творів у 50 т. – Т. 29 Літературно-критичні праці (1893 – 1895). – К. : Наук. Думка, 1981. – 664 с.
10. Шалата О.М. Дієслівні системи української та романо-германських мов : монографія. – Дрогобич : Посвіт, 2013. – 328 с.
11. Шашкевич М. Повне зібрання творів. – Дрогобич : Коло, 2012. – 560 с.
12. New Webster’s Dictionary and Thesaurus of the English Language. – Danbury, CT : Lexicon Publications, Inc., 1993. – 1149 p.

Шалата Олег. Глоттохронологический аспект ряда паронимических глагольных форм в поэзии Маркияна Шашкевича и Тараса Шевченко. В статье предпринята попытка сравнения, интерпретации и лингвистического датирования с помощью компаративистического метода ряда паронимических форм (3 лица ед. ч. презенса производных итеративов с основой на *-ай-*, рефлексивов, диминутивных форм супинов и герундиев) у поэзиях М. Шашкевича (“Русалка Днестровая”) и Т. Шевченко (“Кобзарь”). Проанализированы использования паронимов и образцов поэтической романтизации и этимологизирования в стихотворении М. Шашкевича “Воспоминание”. Раскрыта мотивированность стилистически-семантического употребления архаических глагольных форм, освещены контекстуальные проблемы исторических взаимоотношений литературного и народно-разговорного функциональных языковых стилей.

Ключевые слова: “Русалка Днестровая”, романтизм, паронимия, гипокористическое выражение, лингвистическая компаративистика, паронимазия.

Shalata Oleh. Linguistic guesses of the paronymy in Markian Shashkevych' and Taras Shevchenko's poetry. In the article, an attempt of contrasting, interpretation, and linguistic dating of several paronymic verb forms (3 person singular present *-ay-* stem iteratives, reflexives, and diminutive gerund and supine derivatives) in M. Shashkevych' and T. Shevchenko's poetry (in *The Dniester Rusalka* [*The Dniester Water Nymph*], 1837, and *Kobzar*, 1842 respectively) by means of the comparative method has been made. The use of paronymous words and samples of poetic romantization and etymologization in M. Shashkevych' poem *The Reminiscence* has been analysed. The motivation of the stylistic and semantic application of archaic verb forms has been elucidated, and the contextual problems of historical relations between the literary and the colloquial functional language styles have been discussed.

Key words: *The Dniester Rusalka* literary almanac, Shevchenko's poetic collection *Kobzar*, glottochronology, romanticism, paronymy, paronomasy, hypochoristic expression, comparative linguistics.